

Ölümünün 100. Yılında Bir Dava Gazetecisi: Gaspıralı İsmail

SEÇİL ÖZAY*
secilozay@gmail.com

Özet: Bu çalışmada, ölümünün 100. yılında Gaspıralı İsmail'i ve gazetecilik anlayışını yeniden ele alarak değerlendirmek amaçlanmıştır. Fransız ihtilalinin dinamikleriyle dönüşen dünyada, bugünkü modern toplumun temellerinin atıldığı bir dönemde gazetecilik faaliyetlerini yürüten Gaspıralı İsmail Bey, yaşadığı toplumun maddi manevi şartlarının iyileştirilmesi için mücadele etmiştir. Dava gazeteciliğinin önemli bir örneğini veren Gaspıralı İsmail Bey, ömrü boyunca yapıcı bir barış dili ve akılcı bir söylemle Rus coğrafyasında yaşayan Müslümanlar'ın toplumsal dönüşümlerinin sağlanmasına yönelik bilginin ve eğitimin yaygınlaştırılmasını sebatla savunmuştur. Bu çalışmada, literatür taraması yöntemiyle Gaspıralı İsmail Bey'in fikirleri incelendi ve bu fikirler çerçevesinde yürüttüğü gazetecilik eylemleri analiz edildi.

Anahtar kelimeler: Gaspıralı İsmail Bey, Dava Gazeteciliği, Tercüman Gazetesi

Giriş

Dava gazeteciliği gerçeği belgeleyerek belli bir konuda bir bakış açısını savunan gazetecilik yöntemini ifade eder. Gaspıralı İsmail Bey, kendi döneminin gerçekliği içinde bu yöntemi hassasiyetle uygulayarak yayımladığı *Tercüman Gazetesi*'yle Rusya coğrafyasındaki Türkçe konuşan halkların her anlamda birliği için mücadele vermiştir.

Gaspıralı İsmail Bey, Rusya coğrafyasındaki Müslümanlar'ın birliğine ve aydınlanmasına yönelik girişimleri "Dilde, fikirde, işde birlik" anlayışıyla temellendirip, *Tercüman* aracılığıyla da bu fikirlerini savunarak yayılmasını sağlamıştır.

Gaspıralı İsmail Bey'in *Tercüman* ile başlattığı bu anlayışın devamı olarak başka birçok dergi ve gazete de yayın hayatına başlamıştır. Gaspıralı İsmail Bey'in girişimi ve desteğiyle kızı Şefika Hanım Rusya coğrafyasındaki ilk Türk kadın dergisini çıkarmıştır. Kadın ve aile ile ilgili konuları işleyen bu dergi *Alem-i Nisvan*'dir.

Gaspıralı İsmail Bey ayrıca çocuklara yönelik *Alem-i Sübyan* dergisi ile *Ha! Ha! Ha!* adlı bir mizah dergisi de çıkarmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere savunduğu fikirleri birçok farklı kanalla aktarmıştır.

Çalışmamızda bu temel bilgiler ışığında literatür taraması yapılarak toplanan veriler toplanan veriler, yorumlayıcı anlatımla analiz edilerek Gaspıralı İsmail Bey'in fikirleri çerçevesinde uyguladığı gazetecilik yöntemi açıklanacaktır.

Dava gazeteciliğinin önemli bir örneği sayılması gereken *Tercüman Gazetesi*'nde izlediği gazetecilik yönteminin özellikle ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

çalışmamızda ölümünün 100. yılında dava gazeteciliğinin önemli temsilcisi Gaspıralı İsmail Bey'in, gazetecilik ilke ve yöntemi yeniden ele alınacaktır.

Dava Gazeteciliği

Dava gazeteciliği (Aktivist gazetecilik), durumu ya da olayı anlamlı bir bütünlük içinde açıklayarak ilgili konuda toplumda duyarlılık oluşmasını ve toplumsal bir hareket ve sorumluluk yaratılmasını amaçlamaktadır. Sosyal sorumluluk ve kamu yararı fikri bu tür gazeteciliği reklam ve propaganda uygulamalarından ayırmaktadır. Dava gazeteciliğinde, gazeteci, görüşünü ve tarafını açık-net biçimde belirtmelidir.

Dava gazeteciliğini yürütenlerin açık ve net olarak manipülasyon, çarpıtma, bilgi saklama gibi temel gazetecilik ilkelerine ters düşecek ve sadece propaganda niteliği taşıyacak biçimde mesleğini yürütmemesi gerekmektedir. Önemli bir diğer nokta da gazetecinin yaptığı işten kişisel kâr elde etmemesidir (Jorgensen ve Hanitzsch, 2008, s. 299).

Fikir gazeteciliğiyle dava gazeteciliği arasındaki farkı şöyle belirlemek mümkündür: Fikir gazeteciliği, sunduğu ciddi içerikli haberlerle insanları düşünmeye yöneltir. Toplumun bilinçlendirmeyi amaçlayan fikir gazeteciliği haberleri açıklayarak yorumlayarak okuyucuya sunmaktadır (Tokgöz, 2006, s. 377). Dava gazeteciliğinde ise belli bir görüşün özellikle öne çıkarılması ve savunulması söz konusudur.

Buna göre, dava gazeteciliği, gazetecinin belli konudaki inanç ve kanaatlerini savunmasını içerirken bunu gazetecilik teknik ve yöntemlerini kullanarak da yapmasını gerektirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yayınlanan içeriğin gerçekliği kanıtlanabilmeli, olayla ilgili taraflara söz hakkı tanınmalı, toplanan veriler, yalın bir dil, açık ve kesin bir anlatımla kurgulanmalıdır (Girgin ve Özay, 2013, s. 21).

Dava gazeteciliği medyada kolay temsil gücü bulamayacak gruplar adına onların savunuculuğunu yapmayı da içermektedir. Morris Janowitz'e göre (1975, s. 619) dava gazeteciliği, gazetecilere, etkili bir biçimde temsil edilemeyen ve kitlelere sesini duyuramayan belli grupların "*aktif bir tercümanlığı*" görevini yüklemektedir. Gazeteciler, bu grupların medyadaki "*güçlü sözcüleri*" olmalıdırlar (aktaran, Jorgensen ve Hanitzsch, 2008, s. 371). Bu ifadeden yola çıkarak dava gazeteciliğinin toplumdaki güç dengesizliklerini gidermeye katkı sağladığı düşünülebilmektedir.

Dava gazeteciliğinin, geleneksel gazeteciliğin objektiflik iddiası ile ters düştüğü iddia edilmektedir. Dava gazeteciliğine yönelik temel eleştiri "Eğer objektiflik ideal değilse, etik norm ve prensipler nasıl belirlenecek; olası etik ihlaller ve aşırılıklar nasıl engellenecek ya da kontrol edilebilecektir?"

Gazeteciler, sosyal adalet ve sosyal sorumluluk idealleriyle mesleklerini yürütürken böyle bir yöntemi benimsemektedir. Bu tarz gazetecilik yapanlar yukarıda da değindiğimiz gibi kamu yararına politikalar üretilmesi konusunda karar vericileri etkilemeye yönelik çalışmalıdır.

Gaspıralı İsmail Bey

Gaspıralı İsmail Bey (İsmail Mirza Gasprinsky), 1851'de Kırım/Bahçesaray'da doğdu. Annesi Kırım asilzadelerinden İlyas Mirza Kaytaföz'ün kızı Fatme Sultan, Babası Mustafa Alioğlu ise Çarlık ordusundan emekli bir teğmendir.

Öğrenimine mahalli bir Müslüman okulunda başlayan Gaspıralı İsmail Bey, ardından Rus eğitim sistemi içindeki Akmesic Erkek Lisesi'ne, daha sonra da Voronej ve Moskova'daki

Askeri okullara devam etti (Kırımlı, 2001, s. 5).

Moskova'da bulunduğu yıllarda Rus fikir hayatını, aydınlarını yakından izlemiştir. Tanıştığı Rus aydınlarına büyük bir saygı duyarken Rusya'nın izlediği Pan-Slavist politika Rus aydınlarının etkisinden uzaklaşmasına yol açmıştır.

Moskova'daki askeri okulda eğitimini sürdürdüğü yıllarda devam eden Girit İsyanı'nda Osmanlı askerleriyle savaşmak üzere arkadaşı Mustafa Mirza Davidoviç ile Türkiye'ye geçmek isterken pasaportsuz oluşları nedeniyle Odesa'da yakalanmışlar; böylece Çarlık Rusyası'ndaki askeri eğitimi de sona ermiştir.

Gaspıralı İsmail Bey, 1868'de Bahçesaray'a dönmüş, burada Zincirli Medrese olarak bilinen ve Menli Giray'ın kurduğu ünlü okulda Rusça öğretmenliğine başlamıştır. 1869'da ise Yalta Dereköy'e gelerek yeni usulle Türkçe dersleri vermiştir (Kurban ve Kuruoğlu, 2012, s. 713-714).

Çarlık Rusyası'nın Türk boy ve topluluklarını egemenliği altına alması ve giderek yükselen panslavist tutum Türk dil ve kültür tarihi açısından bir gerileme yaratmıştır. Gaspıralı İsmail Bey'in Rus politikalarını anlama çabası onu Rus aydınlarının ve felsefecilerinin eserlerini okumaya ve anlamaya yöneltmiştir.

1872'de Kırım'dan ayrılarak İstanbul'a, buradan da Viyana, Münih ve Paris'e gitti. Paris'te iki yıl kaldı ve Rus yazar Turgenyev'e asistanlık yaptı. Osmanlı Ordusu'nda subay olma arzusu ile 1874 yılında İstanbul'a döndü, Ceride-i Askeriyede tercüman olarak çalıştı (Devlet, 1988, s.17).

İstanbul'da kaldığı yıllarda Şemseddin Sami, Mehmet Emin, Ahmed Mithat, Necip Asım'ın gibi aydınlarla temasları oldu. Namık Kemal, Şinasi Efendi ve Ziya Paşa'nın önderlik ettiği Genç Osmanlılar'dan (Jön Türkler) etkilendi (Zenkovsky, 2000, s. 27).

Gaspıralı İsmail Bey, aynı zamanda kendisi gibi Paris'te bulunan yenilikçi Osmanlı muhalif aydınlarıyla da tanışmıştır; milli kök, dil ve din ortaklığı dolayısıyla fikirlerinin oluşmasında Osmanlı muhalif aydınlarıyla bir etkileşim olduğu iddia edilebilir.

Bahçesaray Belediye Başkan Yardımcısı seçildiği 1878 yılını izleyen yıl, Belediye Başkanlığı'na getirildi. 1884 yılına kadar da Belediye Başkanı olarak görev yaptı. Bahçesaray Belediye Başkanlığı Rus bürokrasisini, aristokrasisini de yakından tanımasını sağladı. Bu noktada kendi toplumunun ulusal sorunlarının çözülmesi, yaşam kalitesinin geliştirilmesi için Çarlık yönetiminin sorunun çözümüne dâhil edilmesini bir gereklilik olarak görmüştür (Kırımlı, 2001, s. 5-12).

11 Eylül 1914 yılında vefat eden Gaspıralı İsmail Bey eğitimci, yazar ve politikacı olarak Türk kimliğinin anlaşılmasına, ifade edilmesine, Türk kültürünün yaygınlaşmasına hizmet etmeye çabalamıştır.

Fikirleri

Gaspıralı İsmail Bey'in, Kırım ve diğer ülkelerdeki kültürel bağları, gözlemleri ülkesinin, ulusunun yaşadığı sorunlara farklı bir bakış açısı geliştirmesini sağlamıştır. Bu fikirlerini Akmescit'te Rusça yayımlanan *Tavrida Gazetesi*'nde "Genç Molla" müstear ismiyle yazdığı makalelerle ifade etmiştir. Tavrida'da yayımlanan bu makalelerinde doğrudan siyasi irade ile çatışmayan bir üslup kullanarak Rus İmparatorluğu'nu oluşturan ana unsurların birbirlerine daha yakın olması ve devletin olanaklarından eşit koşullarda yararlanması gerektiğini

savunmuştur. Bu makaleleri daha sonraları *Russkoe Musulmastvo* başlığıyla broşür haline getirilmiştir. Rusça yayımlanan bu makaleler, “*Türk toplulukları okullar ve medreselerinde çağdaş ilim ve sanatları kendi dilinde okumalıdır.*” fikri çerçevesinde kurgulanmıştır (Akçura, 1990, s. 70).

Tavrida’da yayımladığı ilk makalesi fikirlerinin daha geniş kitlelere ulaşması açısından olduğu kadar yönetim erkine ulaşmak açısından da önem arz etmektedir. Bu nedenledir ki daha sonra broşür halinde de yayımlanan bu ilk makalesinde Rus hükümetine, hükümet çevrelerine hitap etmiştir. Makalesinde, Rusyadaki bütün Müslüman topluluklarının milli bir uyanışa, dil birliğine, ekonomik ve sosyal yaşamda geri kalmışlıktan kurtulmaya duyduğu ihtiyaca vurgu yapmış, “*milli bir uyanış gerçekleşmediği takdirde eriyip yok olma*”nın kaçınılmazlığına dikkat çekmiştir (Kırımlı, 2001, s. 26).

Gaspıralı’nın bu ilk broşürde savunduğu fikirlere göre, Rus hükümeti doğrudan karşıya alınarak geri kalmışlığın, ezilmişlik koşullarının değiştirilmesi mümkün olmayacaktır. Maccaracı kalkışmalar Müslüman Türk topluluklarının geleceğini tehlikeye atmak olacaktır. Gaspıralı İsmail Bey bu makalesinde aynı zamanda cehaletin, ekonomik ve sosyal yaşamdaki çöküntünün ortadan kaldırılması kadar tecrid edilmiş cemaat topluluklarından uzaklaşım milli kimlik altında toplanılmasının önemine de vurgu yapmaktadır. Gaspıralı İsmail Bey, “*Dilde, fikirde, işte birlik*” saptamasıyla bütün Türkler’in tek bir millet değerleri etrafında birleşmesini amaçlamaktadır (Ercilasun, 1992, s. 358).

Yazılarından yola çıkarak söyleyebiliriz ki Türkler’in, Azeri, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen gibi adlarla ayrıştırılmasının ulusal bir tükenişe götürdüğünü savunarak bu ayrılık durumunun sona erdirilmesini tasarlamıştır.

Rus topraklarındaki Müslüman halkların siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamda geri kalmışlıklarının öncelikle Müslüman topluluklar tarafından iyi anlaşılması, Rus politik güçlerinin de bu durumun değişmesi gerektiği noktasında ikna edilmeleri için etkili bir yayın organı gerektiği fikri Gaspıralı İsmail Bey tarafından en önemli unsur olarak görülmüştür. Bu amaçla fikirlerini dolaylı-ihiyatlı da olsa savunabileceği, yaygınlaştırılabileceği Türkçe bir yayın organı tasarlamıştır.

Bir gazete çıkartabilmek için yaptığı başvurular yanıtızsız bırakıldığından Tiflis’de değişik adlar altında bir seri bülten yayımlamıştır. Bu bültenler periyodik bir süreç izlemelerine karşın yine de düzenli yayımlanamamıştır.

Bu broşürlerde Gaspıralı İsmail Bey Türk topluluklarının cehaletten arınması, yaygın ve belirgin olan geri kalmışlığın yıkılması fikri etrafında birleşmesini, modern eğitim metotlarıyla geliştirilecek dini ve milli eğitim anlayışının milli bütünleşmenin dayanaklarını oluşturacağını savunmuştur. Rus hükümeti ve Rusyadaki gelişmelere karşı kapalı kalmakla Türk kimliğinin ve kültürünün Panslavist baskı karşısında direnemeyeceğini ifade ettiği bu broşürlerde, dil birliğinin ve kültürel atılımın, kimliğin savunulmasında tek yol olacağını dile getirmiştir.

Bu yolda dil birliğine verdiği öneme, *Tercüman*’dan önce yayımladığı broşürlerden *Tonguç*’ta “*Milletimizin eseri olan lisanımız, edebi olarak işlenmemiş ise de eğitime ve kaidelere uyabilecek bir dildir. Gayet nazik Tatar türkülerinden, Nogay cönklerinden, Türkmen ve Kırgız cırlarından anlaşılır ki eğer dilimiz usta bulup, kelime alıp işlenirse, şimdikine göre çok daha fazla parlak ve kullanışlı olur.*” ifadeleri dayanak gösterilebilir (Ercilasun, 1992, s. 358).

Yayımladığı broşürlerden bilinenleri *Şafak*, *Kamer*, *Güneş*, *Yıldız*, *Ay* ve *Mirat-ı Cedid*'dir. (Kırimer, 1996, s. 26).

Türkçe'de Dil Birliğinin Sağlanması İçin Yeni Yöntem: Usul-i Cedid

Dile verdiği önemin bir neticesi olarak Gaspıralı İsmail Bey, dilde birliğin sağlanmasına yönelik Türk toplulukları arasında varolan eğitim metodu yerine, öncelikle çocukların ana dillerini konuşmada daha etkin olabilmelerini sağlayacak Usul-ü Cedid (yeni yöntem)'i oluşturmuştur. Kurulan Usul-i Cedid okulları sonraki dönemlerde Türk dünyasındaki bütün reform hareketlerine öncülük ederken izleyicileri de "Cedidçiler" olarak adlandırılmıştır.

Tavrida Gazetesi'nde 1881 yılında yayımladığı bir makalesinde,

"Geri kalmışlığımızın tek nedeni cehaletimizdir. Avrupa'da neyin icat edildiğine veya neler olduğuna dair hiçbir fikrimiz yok. Bu izolasyondan kurtulmak için bunları okuyabiliyor olmamız gerekirdi. Avrupa fikirlerini yine Avrupalı kaynaklardan öğrenmeliyiz. İlk ve orta okullarımızın müfredatlarına bu dersleri koymalıyız ki gözbebeklerimiz yani öğrencilerimiz bu fikirlere ulaşabilsin." (Devlet, 1999, s. 190) diyerek geliştirdiği eğitim sisteminin dayanağını açıklamıştır.

Gaspıralı müslüman kadının da cemiyette ve iş hayatında aktif rol almasını ister; Tercüman'da sık sık başarılı Türk kadınlarının faaliyetlerinden bahsederek onları övmüştür (Devlet, 1988, s. 33).

Gaspıralı İsmail Bey, kızı Şefika Hanım'ın yayımladığı *Alem-i Nisvan (Kadınlar Dünyası)* dergisiyle Türk kadınlarına, *Alem-i Sübyan (Çocuklar Dünyası)* adlı dergiyle de çocuklara bu fikirler çerçevesinde ulaşılmaya çalışmıştır.

Bir Dava Adamı

Gaspıralı İsmail Bey, bir Kırım Tatarı olarak Rus topraklarında yaşayan Türk toplulukları için eğitim ve kültür alanında modernleşmeyi sağlayacak reformlar gerektiğine inancıyla tespit ettiği ihtiyaçlar çerçevesinde Türk topluluklarını, "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganı etrafında toplanmaya davet eden, bunun için örgütlenme öncülüğünü üstlenen ilk aydındır. Kimliğinin belirleyici özelliklerinden olan dava gazeteciliğinin yanısıra bir aktivist olarak da Rusya'daki Türk-Müslüman aydınlar arasında birleşmeyi, biraraya gelmeyi sağlayan İttifak-ı Müslimin (İslam Birliği)'nin de kurucuları arasındadır.

Gaspıralı İsmail Bey'in savunduğu sosyal ve dini reformların benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için bu birlik vasıtasıyla Rus Müslüman Kongresi'ni düzenlemesi önemli bir adımdır (Altaylı ve Nazar, 2013, s. 459, 509, 510).

Gaspıralı İsmail Bey'in başlattığı eğitim reformunu destekleyen küçük bir grubun yürüttüğü faaliyetler, başlangıçta ulemanın büyük bir kesimi ve onların etkisi altındaki halk tarafından şüphe ile karşılanmıştır. Ulema eski değerleri savunma ve koruma endişesi içinde giyimleri, hal ve hareketleriyle Ruslar'ı andıran bu gençlerin gayret ve fikirlerini bir yozlaşma olarak görmüştür. Özellikle 1890'lardan itibaren eğitim usulünün yenilenmesi taraftarı olanlarla eski usulün (*usûl-i kadîm*) muhafaza edilmesi gerektiğine inananlar arasındaki çatışma giderek artmıştır. Öyle görünüyor ki, "ceditçi" ve "kadîmci" tanımlamalarının yerleşmesi bu çatışmalar sonucunda olmuştur. (*Sırât-ı Müstakim*, 2012, s. 203).

Bununla birlikte, Gaspıralı İsmail Bey'in fikirlerinin güçlü bir hareket haline dönüşmesi *Tercüman Gazetesi* ve Cedid Mektepleri sayesinde olmuştur. *Tercüman Gazetesi*'nin yayımla-

masından 5-6 yıl sonra ceditçilerin gücü de artmıştır. Bunun önemli sebeplerinden biri de ulemadan birkaç önemli şahsiyetin ceditçilere destek vermesidir. Bununla birlikte, Gaspıralı İsmail Bey, dini bağlardan ziyade etnik ve linguistik bağları öne çıkarmıştır. Batı'da ortaya çıkan fikirlerden etkilenen yeni Tatar entelijansiyası artık kendilerini sadece dini bir toplumun parçası olarak algılamak yerine, giderek daha ziyade Batılı anlamda bir milliyet duygusu geliştirmeye başlamışlardı (Köprülü, 1998, s. 67).

Gaspıralı İsmail Bey, batılı anlamda eğitim ve milliyetin oluşturulması konusundaki çabasına karşın, batının doğuya karşı tutumunu bir doğulu olarak tahlil etmektedir:

“Avrupalılar bazen Rusya'ya karşı, bazen de Müslümanlar'a karşı hareket ederek her iki halde de kârlı çıkarak ilerliyorlar. İş pense, santime, fenike gelince vahşileşen Avrupa'nın Doğu'ya nasıl merhametsizce zulüm yaptığına baktığımızda, Doğu'nun Batı'dan bir hayır beklememesi gerektiğini görüyoruz. Benim görüşümce, doğu yarım küresinin merkezi bölgelerine yerleşmiş halklara karşı iyi duygular besleyemezler ve dolayısıyla beslemeyecekler de.” (Gaspıralı, 2004, s. 126-127).

Doğu ile Batı çelişkisi ve bu durumdan Türkler'in, Müslümanlar'ın, özelde Rusya ile Doğu arasında iyi ilişkiler geliştirilmesinin ortak yararları konusunda görüşlerini Gaspıralı şöyle ifade eder:

“Gazetecilik faaliyetimin başında Tercüman'ın 1883 yılı 8. Sayısı'nda Rusya ve Şark yazmıştım: Rusya kendi gelişmesi ve kısmen, Doğu Hristiyanlarının kaderini iyileştirmek namına Müslümanlarla savaşmak zorunda idi. Bu savaşların amacı, Müslüman topraklarının mahvedilmesi ve zayıflatılması değildi. Bu, savaşların tabii sonucu idi ve bunda Rusya'yı iyi komşu gibi görmeyen ve yalnız Batılı dostlarını dinleyen Türkler'in de suçu az değildi. Batılılar her zaman Türkiye ile Rusya arasındaki düşmanlığı ustalıklarla kullanarak birincileri sömürerek, ikincileri kuvvetten düşürüyorlardı. Türklerle Ruslar'ın geçmişi unutarak birbirlerine samimiyetle yakınlaşmalarının akıllıca ve yararlı olacağını düşünüyoruz. Belki de Avrupa bunu istemeyecek ve buna imkan vermeyecek. Buna rağmen ortak çıkar ve yararlar adına bunun için uğraşmak lazımdır. Avrupa, Türkiye ve Rusya'nın ortak düşmanıdır. Şimdi bu düşüncemiz daha da genişlemiş ve son derece kuvvetlenmiştir.” (Gaspıralı, 2004, s. 131).

Tercüman'da da Rusya Türkleri'nin milli kimliklerini muhafaza etmek şartıyla batılılaşması noktasında gayretlerini ortaya koymaktadır. Gaspıralı İsmail Bey'in gazeteci ve fikir adamı kimliğinin yarattığı etkinin anlaşılmasına katkı sağlayacak olan bir diğer bakış açısını Yusuf Akçura *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlanan bir makalesinde ortaya koymakta; bu makale ile esas olarak Gaspıralı İsmail Bey'in fikirlerinin sınırlarını da ana hatlarıyla çizmektedir

“Rusya Türkler'i arasında bir hazırlık var idi. Islahat isteniyordu. Tercüman çıkarak işte o islahata ilk nüshasından itibaren başlandı. Tercüman'ın sahibi İsmail Bey Gaspıralı'dır. Ceridesinin ilk nüshasından itibaren 'Eğer biz böyle gidecek olursak Rusya'daki Türkler'in istikbali karanlıktır' dedi. Ve bu karanlık istikbali aydınlatmak üzere derhal bir hatt-ı hareket çizdi. Hülasası şu idi.

1. Mektebelerin, medreselerin ıslahı: İsmail Bey nazarında ıslahın ma'nası din-i İslam-ı muhafaza ile Avrupalılaşmak: Tahsil görenlerimiz Avrupalılar'ın bütün teferuat-ı hayatındaki ma'rifetlerini öğrenmeli ve karşı durmalıdır. Ve illa niza'-ı hayatta yenileceğiz. Yenilmek ve milletçe mahv olmak demektir.

2. Dilin birleştirilmesi: Rusya'daki türlü namlarla yad olunup esasen kardeş Türk olan

akvam şimdiki ayrılıkta devam ederse etraflarını ihata etmiş İslavlık denizi dalgalarıyla aşına aşına yok olurlar, ayrılık bitirilmelidir. Bunun için herşeyden evvel dil birleştirilmelidir. Yalnız Rusya'daki değil, bütün dünyadaki Türklerin Arab ve Acemceden çalma lüzumsuz sözlerinden vazgeçmeli. Yalnız bir lisan-ı edebileri olmalı. O dil ile hepsi anlaşabilmeli.

3. Kadınlarımız da unutulmamalı: Annelerin ta'lim ve terbiyesine erkeklerin ta'lim ve terbiye(si) kadar dikkat etmeliyiz. Eğer kadınların seviye-i idraki erkeklerinkinden aşağı kalırsa yine cem'iyet devam edemez.

4. Fikr-i milliyetin ve kavi istinadgahı dindir. Bina'enableyh idare-i rühaniyelerimiz ıslah olunmalıdır.

5. Rusçayı mutlaka mükemmelen öğrenmeliyiz. Bu Avrupa ma'lûmatından istifade için mühim bir vasıtamızdır. Rusca ile Rusya'nın hayat-ı siyasiye ve iktisadiyyesine karşıabiliriz. Görülüyor ki Gaspıralı İsmail Bey'in programı herşeyden evvel pedagojidir. Yani terbiyeye a'iddir. Zaten her şey'in başı da budur." (Sırat- Müstakim, 2012, s. 187-189).

Tercüman

Gaspıralı İsmail Bey, gazete yayımlama başvurularına karşılık içeriğinin tümünün Kiril alfabesiyle yayımlanması ön koşuluyla Türkçe (Tatarca) bir gazete yayımlama iznini 1883'de almıştır.

Tercüman, Gaspıralı'nın ikinci eşi Zühre Hanım'ın mücevherlerinin satışı ile elde edilen kaynakla ve daha yayımlanmadan alınan abonelik paralarıyla kurulmuştur (Kırimer, 1996, s. 42).

22 Nisan 1883'de Bahçesaray'da basılan ilk nüshasıyla haftada bir yayın hayatına başlayan gazetenin adı Şinasi Efendi'nin *Tercüman-ı Ahval*'inden esinlenme ile *Tercüman-ı Ahval-i Zaman* olmuştur. *Tercüman* 1903'ten itibaren haftada iki gün, 1912'den itibaren de günlük olarak yayımlanmıştır.

Bu dönemde *Tercüman*, geniş bir coğrafyaya hitap etmektedir. Yazarları arasında Yusuf Akçura, Fuad Köprülü, Ziya Gökalp, Ahmet Muhtar Paşa, Ahmed Hamdi Maksudi, Rızaeddin Fahreddin, Feridun Köçerli, Ali Ekber Refibeyli, Neriman Nerimanov, Osman Akçokralı, Ahmed Özenbaşlı, Hasan Sabri Ayvaz, İbrahim Fehmi gibi isimler yer almaktadır.

Tercüman, sade bir Osmanlı Türkçesi ile yayımlanırken Kırım Tatarları'nın lehçesi ve diğer Türk lehçeleri de kullanılmıştır. Gaspıralı İsmail Bey, Türk lehçelerinin yabancı dillerden sözcüklerle değil birbirlerinden alacakları sözcüklerle zenginleştirilip ortak bir yazı dili geliştirilmesini savunmuştur. *Tercüman* Kırım'da yayımlanan ilk Türkçe gazete olması kadar, kısa aralıklarla kapanmasına rağmen Rus İmparatorluğu'ndaki en uzun ömürlü Türk ve Müslüman gazetesi de olmuştur. Gaspıralı İsmail Bey, *Tercüman*'da slogan olarak "Dilde, fikirde, işte birlik" sözünü şiar edinmişti, ki bununla Türk modernleşmesinin fikir temeline işaret etmektedir.

Fikirlerin yaygınlaşması amacıyla, gazete kadar diğer kültürel eserlerin de basılabilmesi için Gaspıralı İsmail Bey, Bahçesaray'da evinin bahçesinde Arap harfleriyle çalışan mütevazı bir matbaa da kurmuştur. Bu matbaa aynı zamanda Kırım'daki ilk Türk-Müslüman matbaasıdır (Kırımlı, 2001, s. 5).

Tercüman'da izlediği yayın politikası ve Usul-i Cedid okulları girişiminde izlediği yolu ifade ederken İstanbul'daki hamal ve kayıkçı ile Doğu Türkistan'daki deve ve koyun çobanının dahi anlayabileceği bir dil arzusunu savunmuştur. *İkdam Gazetesi*'nde kendisiyle yapılan "İbret Alınacak Sözler" başlıklı söyleşide;

"Eğer Türkler (Anadolu Türkleri) dillerini biraz daha sadeleştirmiş, okumayı ve imlayı öğretecek şekilde ünlü harfleri kullanmaya başlamış olsalardı. 5-6 seneye kadar Rusya Müslümanlarıyla dilleri kesinlikle birleşmiş olurdu. Bundan doğacak faydaları izah etmeye gerek yoktur sanırım."

diyerek sadece Rusya topraklarındaki Türkler'in değil bütün dünyadaki Türkler'in ortak dilde birleşmelerinin yaratacağı güce olan inancını ortaya koymaktaydı (Ekinci, 1997, s. 30).

Tercüman'da izlediği yöntemle bütün dünya Türkleri'nin anlayabileceği edebi bir dilin geliştirilmesini savunurken, bunun Osmanlı Türkçesi olmasını da vurgulayan Gaspıralı İsmail Bey, Osmanlı Türkçesi'nin bir imparatorluk dili olmasına özellikle vurgu yapmaktadır.

Gaspıralı İsmail fikirlerini gazetesinde ve yayımladığı kitaplarda ısrarla savunurken, engelleme rağmen Türk dünyasını dolaşarak konferanslar vermiştir.

Vefatına kadar ısrarla sürdürdüğü dilde birlik ilkesi etrafında Türk topluluklarının birleşmesi fikri, Rusya coğrafyasındaki Türkler arasında büyük ilgi ve kabul görmüş, yayımlanan dergi ve gazetelerin büyük çoğunluğunda *Tercüman* Türkçesi ya da ona yakın bir dil kullanılmıştır. (Kırımlı, 1996, s. 151).

Gaspıralı İsmail Bey 1883-1914 yılları arasında kesintisiz bizzat yayımladığı, vefatından sonra da iki yıl daha (1918'e kadar) devam eden *Tercüman* ile genel çerçevesini çizdiği eğitim ve dil ile ilgili fikirlerini savunmuştur. *Tercüman*, Kırım Türk toplulukları arasında onun görüşlerinin yayılmasını sağladığı kadar, Asya coğrafyasındaki Türk topluluklarına da ilham kaynağı olmuştur. Ortak edebi dil çabalarını sürdürürken Rus göçmenlerin Türkler'in yoğun bulunduğu bölgelere iskân edilmesi politikası Türk toplulukları arasında kimliği koruma kaygısıyla kendi lehçelerinde gazete ve dergi yayımlanmasına yol açmıştır.

Rusya'da, 1905 Japon yenilgisi sonrasında, meşrutî yönetime geçilmesi Müslümanlar'a da bazı hakların verilmesine yol açmıştır. Bu durum sonrasında Türkler'in yaşadığı büyük şehirlere çoğunda günlük Türkçe yayınlar ortaya çıkmıştır. Yerel lehçelerin kullanıldığı bu yayınlara karşı Gaspıralı İsmail Bey cemaat yapısının, Türk birliğinin ve Türk milletinin geleceğine zarar vereceğini ve Türk topluluklarının birliğini önleyeceğini savunmuştur. *Tercüman* bu fikirlerinin savunulması ve yaygınlaştırılması için önemli bir araçtır. Sadece Rus topraklarında değil, Asya'da ve Osmanlı coğrafyasında da okunan *Tercüman*, aynı zamanda Türk kimliğinin milli ve kültürel değerlerinin savunulduğu bir platform oluşturmuştur (Kırımlı, 1996, s. 19-21).

Sonuç

Fikirleriyle, Rus coğrafyasındaki Türkçe konuşan halkların her alanda birliği için mücadele yürüten Gaspıralı İsmail Bey hakkında günümüzde sınırlı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, UNESCO'nun 2014 yılını "İsmail Gaspıralı Yılı" ilan etmesi vesilesiyle, kendisinin gazetecilik uygulamaları bakımından yeniden okunmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Sosyal sorunlar bağlamında mesajı olan yayıncılık faaliyeti yürüten Gaspıralı İsmail Bey, çatışmayı tercih etmeden yapıcı eleştirel bir dil kullanarak barışçıl çözümler önermiştir.

Yaşadığı coğrafyada yayımlanan ilk Türkçe gazete olan *Tercüman* ile Gaspıralı İsmail Bey, bölgedeki Türkler'in ortak bir dil kullanması fikrini savunmuştur. Gaspıralı İsmail Bey için *Tercüman*, fikirlerinin savunulduğu bir mecra olduğu kadar, Türk ve Müslüman toplumları arasındaki iletişimin de önemli bir aracıydı.

Gaspıralı İsmail Bey, gazeteciyi içinde yaşadığı topluma yön veren, yol gösteren bir fikir ve eylem adamı olarak görmüş; gazetecinin toplumuna karşı sorumlu olması gerektiğini savunmuştur. Bu savını kendisini de uygulamıştır. *Tercüman*, kendisinin ölümünden sonra, aynı ilkelerle 1918'e kadar, Denikin tarafından ortadan kaldırılincaya kadar, yayını sürdürmüştür. Gaspıralı İsmail Bey'in fikirlerinin etkisi, Rusya topraklarında 5000 civarı Cedit Mektebinin açılmasıyla ve *Tercüman*'ın İstanbul'dan Kahire'ye Osmanlı coğrafyasında dahi okunmasıyla anlaşılmaktadır.

Kaynakça

10. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi "Dilde, Fikirde, İşte Birlik"* (2012). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Akçura, Yusuf (1990). *Türkçülük ve Dış Türkler*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Altaylı, Enver ve Ruzi Nazar (2013). *CIA'nın Türk Casusu*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Arıkan, Sabri (2000). "İsmail Bey Gaspıralı'ya Göre Dilde-Fikirde-İşte Birlik Niçin Şarttır?". *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*. 07-163.
- Devlet, Nadir (1988). *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ekinci, Yusuf (1997). *Gaspıralı İsmail*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1992). *İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Girgin, Atilla ve Seçil Özay (2013). *Haber Yazmak*, İstanbul: Der Yayınları.
- Akpınar, Yavuz (haz.) (2004). *İsmail Gaspıralı Fikri Eserleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kırimer, Cafer Seydahmet (1996). *Gaspıralı İsmail Bey*. Ramazan Bakkal (haz.). İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yayınları.
- Kırımlı, Hakan (1996). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler 1905-1916*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kırımlı, Hakan (2001). *İsmail Bey Gaspıralı*, Ankara: Kırım Türkleri Yardım Derneği Yayınları.
- Köprülü, Fuad (1998). *Azeri Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat. C. II.
- Sıratı müstakim* (2012). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.
- Karin Wahl-Jorgensen ve Thomas Hanitzsch (Ed.) (2008). *The hand Book of Journalism Studies*, Newyork and London: Routledge.
- Tokgöz, Oya (2006). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Zenkovsky, Serge A. (2000). *Rusya'da Türkçülük ve İslam*, Ali Nejat Ongun (çev.). Ankara: Günce Yayınları.

Gaspıralı İsmail: An Advocacy Journalist on the 100th Anniversary of His Death

SEÇİL ÖZAY

Abstract: *Carrying out his journalistic activities in a world that was transformed by the dynamics of the French Revolution and in a period where the grounds of modern societies were established, Gaspıralı İsmail Beg (Ismail of Gaspıra) struggled for the improvement of material and moral conditions of the society in which he lived. Performing a clear illustration of the advocacy journalism, Gaspıralı İsmail Beg steadfastly defended, by using a constructive and peaceful language and a rational discourse, the spread of the knowledge and the education that serve to the social transformation of the Muslim population living within the Russian geography. In this study, Gaspıralı İsmail Beg's thoughts are introduced through the review of the related literature, and his journalistic activities are analyzed.*

Keywords: *Gaspıralı İsmail Beg (İsmail of Gaspra), Advocacy journalism, Tercüman Newspaper*